

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

DOI: 10.31558/2786-8745.2023.1(2).9

ЗМІНИ РОЛЬОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ПЕРІОД ДО ТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Катерина Мітченко

Анотація. у статті розкрито поняття рольової компетентності поліцейського, яка розглядається як здатність особистості оперативно володіти своїми психологічними ролями, виступати повноправним суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку в процесі власної життєдіяльності та життєтворчості. Це дає змогу розв'язувати різні життєві проблеми. Акцентовано увагу на динаміці змін соціального аспекту рольового потенціалу особистості працівника правоохоронних органів у довоєнний та безпосередньо воєнний час. Прогнозуючи рольовий репертуар враховувалась сукупність життєвих ролей особистості, психологічні особливості професійної діяльності працівників практичних підрозділів поліції. Визначено, базуючись на основні завдання та повноваження поліцейських згідно Закону України «Про Національну поліцію», та штатний розпис основні професійні ролі поліцейського.

Проведено емпіричне дослідження та описано атрофії ролей, які були в довоєнний період, а також визначено соціальні ролі, що з'явилися під час війни. Основними соціальними ролями поліцейських визначено: поліцейський, партнер, дитина, батько, здобувач освіти, волонтер, спортсмен, викладач, віруючий, сиблінг. Проаналізовано обширну варіативність рольового репертуару поліцейського та гнучкість виконання ролей під впливом кризових обставин. Резюмовано, що яскравіше рольова глибина простежується в сімейних ролях, тих що відносяться до виконання батьківських та дитячих обов'язків.

Ключові слова: рольова компетентність, рольовий репертуар, професійна компетентність поліцейського.

Постановка проблеми. Поліцейські як одні з представників сил оборони та захисту України з перших днів повномасштабного вторгнення виконують окрім своїх функціональних завдань та повноважень, ще й важливі воєнні задачі: виявлення ДРГ, кораборантів, взаємодія з постраждалими, переселенцями, військовими та ін. Визначення наявних спричинених воєнним станом змін ролевої компетентності поліцейського розкриє перспективи подальшого вивчення особистості сучасного поліцейського,

врахування змін для створення більш сприятливих умов для ефективного виконання ним своїх службових обов'язків.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє визначити професійну, комунікативну компетентність працівника поліції, проте питання його рольової компетентності мало дослідженим науковцями. Професійна компетентність поліцейського представниками юридичної психології (Борисюк О. М., Боровик Л. В., Дашо Т. Ю., Литвин В. В., Чернова О. Є. та ін.) визначається через призму

специфіки самої правоохоронної діяльності, передбачає опис її професійно-психологічних особливостей. Так, Боровик Л. В. і Максименко С. Д. розглядають дане поняття як якісну характеристика ступеня оволодіння правоохоронцем професійною діяльністю, яка передбачає усвідомлення своїх прагнень до діяльності, уявлень про власну соціальну роль, оцінювання особистісних рис і якостей як майбутнього фахівця, співвіднесення результатів такого оцінювання з об'єктивним вимогам до обраної діяльності, регулювання на цій підставі власного професійного становлення, зростання, самовдосконалення [9, С. 65].

Комунікативній компетентності поліцейського присвячено праці багатьох вітчизняних та іноземних дослідників (Борисюк О., Жук Н., Гарасимів Т., Нога В., Чабанюк Н., Шалигіна Н. та ін.). За визначенням Жук Н., комунікативна компетентність поліцейського, як складова загальної професійної компетентності, становить сукупність знань, умінь, навичок і компетенцій, за допомогою яких відбувається конструктивне спілкуватися та взаємодія в будь-яких професійних ситуаціях боротьби з правопорушниками і злочинцями [2, С. 98].

Враховуючи відсутність висвітлення рольової компетентності поліцейського сучасними дослідниками, слід звернути увагу на роботи психологів (Горностаї П., Мірошник З., Михайленко О. та ін.), які розкриваються особливості розвитку та становлення особистості в рольовому підході.

Науковою новизною роботи є вивчення рольової компетентності поліцейського до та під час війни. Тому логічною **метою статті** є висвітлення проблеми рольової компетентності поліцейського, аналіз атрофії ролей, які були в довоєнний час та порівняння їх з ролями, які є на часі під час війни.

Оскільки рольова компетентність є багатогранним феноменом, доцільно

використати комплекс методів для розкриття її суті. Міждисциплінарний підхід реалізує необхідність у всебічному аналізі сукупності ролей поліціанта за допомогою залучення наукових джерел з права, психології та соціології, системний метод сприяє встановленню критеріїв, законів, принципів та правил, на основі яких виконання працівником Національної поліції виконує свої особистісні та професійні ролі. в свою чергу метод розумового експерименту забезпечує перевірку аргументації, запропонованої у літературних джерелах, на відповідність результатами емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Рольова компетентність, як зазначає Горностаї П., це здатність особистості оперативно володіти своїми психологічними ролями, виступати повноправним суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку в процесі власної життєдіяльності та життєтворчості, що дає змогу розв'язувати різні життєві проблеми. Може розглядатися не просто як функціональна надбудова над особистістю, а як інтегральна характеристика самої особистості [3, С. 117].

Рольова компетентність має певну структуру, що складається з 4 компонентів: рольова варіативність (різноманітність репертуару психологічних ролей особистості, багатство її рольової поведінки), рольова гнучкість (уміння легко переходити від однієї ролі до іншої), рольова глибина (володіння глибокою структурою ролей – рольова Я-концепція, рольове переживання емоційних станів та процесів, що супроводжують рольову поведінку), здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших. Рольова децентрація – це складне психологічне утворення, що включає цілу низку умінь та здібностей: здатність до перевтілення, тобто вміння грати ролі інших; рольова емпатія, тобто прийняття ролі іншої людини, здатність «приміряти» її на себе, розуміти внутрішню логіку, вміння

дивитися на світ очима цієї людини, з позиції її рольової Я-концепції; рольова рефлексія, тобто вміння оцінити себе, свою рольову поведінку зі сторони, с точки зору інших людей, здатність визначати і прогнозувати рольові очікування до себе [3, С. 134].

Прогнозуючи рольовий репертуар поліцейського, як сукупність життєвих ролей особистості, виконуваних в різних життєвих ситуаціях, який визначає саме рольову компетентність, слід врахувати психологічні особливості професійної діяльності працівників практичних підрозділів поліції. Вітчизняні науковці (Андросюк В., Казміренко Л., Кондратьєв Я., Охріменко І., Юхновець Г.) визначають наступні: жорстка правова регламентація та наявність владних повноважень; високий рівень відповідальності за результати й наслідки роботи; висока соціальна й особистісна значущість можливих помилок; наявність протидії з боку правопорушників і злочинців; екстремальний характер через наявність ризику для життя й здоров'я; дефіцит часу для аналізу обставин і прийняття рішень; значні психічні й фізичні навантаження; інтенсивний вплив несприятливих чинників [1, С. 134]. Також потрібно врахувати фактори, які зумовлюють негативний психологічний вплив на особистість правоохоронця: правовий нігілізм та аномічність населення, поява нових видів злочинів, зростання екстремальності службової діяльності; організаційні недоліки щодо попередження надзвичайних подій; «омолодження» професійного ядра внаслідок плинності кадрів; високий рівень навантаженості, ненормований робочий день, відсутність можливостей для повноцінного відпочинку; недостатній рівень соціальної захищеності, невідповідність заробітної плати сучасним стандартам життя; підвищення вимог до фізичних і психологічних якостей працівників.

У ст. 2, ст. 8 та ст. 23 Закону України «Про

Національну поліцію» [6] визначено основні завдання та повноваження поліцейських – забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Через призму визначених завдань поліції та штатного розпису можемо визначити наступні такі професійні ролі поліцейського – інспектор, слідчий, дізнавач, оперуповноважений, дільничний офіцер, черговий, постовий, оператор, криміналіст, кінолог, психолог та ін.

Слід відмітити, що відповідно до результатів дослідження соціально-психологічного клімату в колективах правоохоронців та визначень негативних аспектів несення служби в професіограмах та класичних посібниках з юридичної психології, емпірично визначено негативний вплив від виконання даних професійних ролей та самої специфіки служби на психоемоційний та соматичний стан поліцейських, їх міжособистісні стосунки в родині, в колективах. Враховуючи це важливо також виділити саме життєві ролі поліціанта особистісно-соціального виміру такі як – син/донька, дружина/чоловік, мати/батько, здобувач фінансів, господар, власник майна та ін.

З метою емпіричного дослідження рольової компетентності поліцейського до та під час війни проведено анонімне анкетування поліцейських з різним досвідом служби, роботою в різних територіальних підрозділах. Методологічною і теоретичною базою для проведення опитування (Google-форма) стали викладені в теоретичній частині даної роботи положення, в тому числі і законодавчі, методика Горностай П.П. «Карта життєвих ролей (Рольовий атом)» [4, С. 265] та практичний досвід психологічного кон-

сультування поліцейських. Для опитування було розроблено авторський опитувальник, який містив 9 питань: 4 відкритих та 5 тестові (містили варіанти відповідей). Питання орієнтовані на визначення загальних даних про респондентів (18%), визначення ролей поліціантів, що були до війни, нові ролі поліціантів, а також їх рольову гнучкість, глибину та децентралізацію (82%).

У дослідженні взяли участь 69 працівників Національної поліції. В опиту-

ванні прийняли участь практичні працівники ГУНП в Дніпропетровській області (60,5%), атестовані викладачі (12,5%) і майбутні поліціанти – курсанти (27%) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Аналізуючи отримані результати, респонденти відмічають певні зміни виконуваних ролей до воєнний та безпосередньо воєнний час (див. мал. 1).

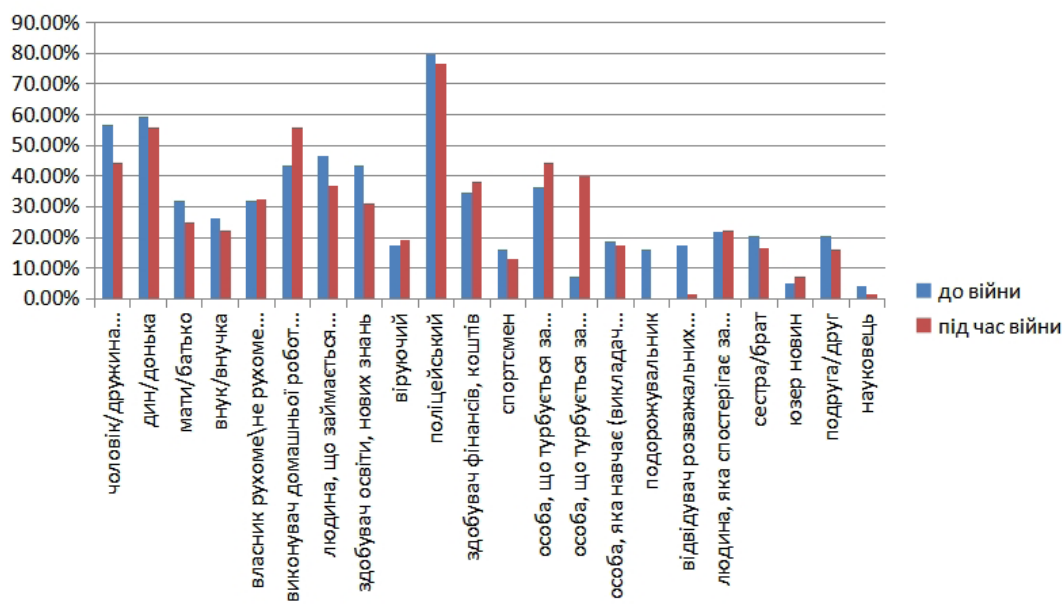

Рис. 1. Розподіл ролей у довоєнний та воєнний час

Досліджуючи дані потрібно відмітити, що досліджувані відмічають, як найчастіше в довоєнний час виконували наступні ролі: поліцейський (зазначені професійні ролі згідно виконуваних службових обов'язків) (79,50%), син/донька (59,40%), чоловік/дружина (56,50%), людина, що займається саморозвитком/навчається (46,40%), виконувач хатньої роботи (прибирання, приготування їжі), особа, що турбується за власне здоров'я (36,20%), здобувач фінансів (34,80%), мати/батько та власник нерухомо-

го майна (31,90%) та інші (нижче 20%). При цьому спостерігається цікава тенденція зниження активності залучення (виконання) ролей особистісно-соціального виміру на 7 – 4% у воєнний час. Шляхом проведення додаткових бесід, включеного спостереження, аналізу даних отриманих від безпосереднього консультування, потрібно зазначити, що отриманні результати є очікуваними. Поліцейські, як і більшість українців, за час війни «поставили на паузу власне життя», «заморозили виконувани

ролі». Це пояснюється і наявними станами розгубленості, шоку викликаними неочікуваністю ситуації, втратою контролю над власним життям, розгромленням базових ілюзій життя.

Водночас, можна спостерігати навпаки вищу включеність поліцейських в наступні ролі безпосередньо під час війни: виконувач домашньої роботи (до війни – 43,50%, під час – 55,90%), особа, що турбується за власне здоров'я (до війни – 36,20%, під час – 44,10%), здобувач фінансів (до війни – 34,80%, під час – 38,20%), віруючий (до війни – 17,40 %, під час – 19,10%). Найактивніші атрофії можемо спостерігати в ролі – особа, що допомагає іншим, волонтер: до війни – 7,20% під час – 39,7%. Отримані показники знову ж таки підтверджуються та роз'яснюються під час індивідуальних бесід тим, що переважна більшість поліцейський на період війни залишилися вдома, в той час як їх сім'ї виїхали на більш безпечну територію (західні регіони України, закордон). Це стало передумовою більшого включення у виконання домашньої роботи, яку раніше ділили з чоловіком/дружиною/дітьми, потребою здобувати вищий рівень фінансового забезпечення задля утримання близьких, забезпечення їх комфорту. Слід відмітити, що підвищене включення у роль здобувача фінансів на 3,4 % може бути обумовлено також тим, що поліцейські в період воєнних дій згідно постанові КМУ від 28.02.2022 № 108 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час воєнного стану» отримали додаткову винагороду у розмірі 30 000 – 10 000 грн, чим змогли покрити свої фінансові зобов'язання, кредити і тим самим відчутти себе впевнено в даній ролі. Окремо зазначимо, що згідно результатів попередніх вивчень соціально-психологічного клімату в колективах (наказ МВС від 06.02.2019 № 88) та індивіду-

альних бесід, консультацій в довоєнний час, кожен других поліцейський відмічав невдоволення власним фінансовим становищем, наявність кредитних зобов'язань.

Зазначимо збільшення (майже на 8%) включеність у виконання ролі особи, що турбується за своє здоров'я, що можна пояснити також руйнацією базових ілюзій життя, а саме ілюзії власного безсмерті. Так, особа чітко усвідомлюючи свою смертність, високий ризик зазнати серйозних травм або ж навіть втратити життя, починає більш усвідомлено турбуватися про власне здоров'я, контролювати життєвазовживі показники, якісно задовольняти базові потреби. Підвищення на 2% ролі віруючої людини знову ж таки повертає до руйнації вищевказаних ілюзій, але контроль за своє життя додатково перекладається на Бога, вищі сили.

Атрофія ролі особи, яка допомагає іншим, волонтерить (майже на 31% збільшилась в порівнянні з довоєнним часом) пояснюється теорією вчених Ізраїльської Коаліції Травми про більш адаптаційну реакцію на стрес осіб з вищим рівнем резилентності та стресостійкості через надання допомоги іншим. Так, Аерон Антоновський та інші вчені Салютогенного підходу відмічають, що ті особи, які самі опинившись в складних життєвих, кризових або травматичних обставинах надають допомогу іншим, швидше відновлюють свій психологічний стан, менше страждають в подальшого від посттравматичного стресового розладу.

Розглянута вище думка дає змогу тлумачити, що поліцейські на підсвідомому рівні почали більше перейматись та допомагати іншим не лише з альтруїстичних мотивів, а і задля власної безпеки, психологічного здоров'я, що в свою чергу надає змогу більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки.

Як основні соціальні ролі виконувані респондентами (2022 рік) є поліцейський

(57,7%), партнер (чоловік/дружина, хлопець/дівчина) (44%), син/донька (34,6%), мати/батько (25%), здобувач освіти, волонтер, спортсмен/людина, що турбується про своє здоров'я, викладач (по 15%), віруючий (13,4%), брат/сестра (11,5%). Варто відмітити, що переважна більшість опитаних відмічає, що не відчуває негативних емоцій по відношенню до виконуваних ролей, здійснення відповідних функцій, проте 16,6% зазначають, що відчувають емоційний дискомфорт від споглядання, юзання новин, отримання інформації воєнного характеру. Дані почуття переважно викликані хвилюванням за безпеку дітей, почуттям провини перед рідними (партнери, батьки) через неможливість приділення належної уваги, перенесенням негативних переживань, вражень побаченого в СМІ жахіття війни на свої родини (9,5%), а також навпаки роздратуванням від демонстрації в соціальних мережах активного дозвілля людей, які виїхали на безпечну територію та не переймаються військовими подіями (12%).

На питання «Які ролі прагнете виконувати, проте на теперішній час не маєте такої можливості?» поліцейські зазначили поодинокі ролі (мама/батько – 16,3%, мандрівник – 18,6%, спортсмен – 11,6%, волонтер, дружина/чоловік, звичайний курсант та поліцейський – 9,3%).

Висновки. Враховуючи результати проведеного дослідження, можна говорити про досить цікаві зміни майже всіх компонентів рольової компетентності поліцейських у воєнний час. Основними соціальними ролями поліцейських шляхом емпіричного дослідження визначено: поліцейський (згідно визначених завдань поліції та штатного розпису – інспектор, слідчий, дізнавач, оперуповноважений, дільничний офіцер, черговий, постовий, оператор, криміналіст, кінолог, психолог

та ін.), партнер (чоловік/дружина, хлопець/дівчина), син/донька, мати/батько, здобувач освіти, волонтер, спортсмен/людина, що турбується про своє здоров'я, викладач, віруючий, брат/сестра. Безпосередньо під час війни найбільшої атрофії зазнали ролі: особа, що допомагає іншим (волонтер), виконує домашню роботу, особа, що турбується за власне здоров'я, здобувач фінансів, віруючий.

Ми чітко можемо визначити наявність обширної варіативності рольового репертуару та їх гнучкість під впливом кризових обставин. Зазначимо, що яскравіше рольова глибина простежується в сімейних ролях, тих що відносяться до виконання батьківських та дочірніх/синівських обов'язків. Отримані дані є підґрунтям для подальшого вивчення рольової компетентності поліцейського як інтегральної характеристики особистості, а також побудови психологічної програми з профілактики психічних розладів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Александров Д. О.* Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія.* № 1 (18), 2016. С. 129–138.
2. *Борисюк О. М.* Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. *Науковий вісник державного університету внутрішніх справ.* Серія психологічна. 2014. № 1. С. 67–76. URL: http://www.lvduvs.edu.ua-/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2014/14bomkoo.pdf (дата звернення: 09.09.2022).
3. *Горностай П. П.* Рольова компетентність і адаптивність особистості. Гімназія на зламі століть: практико-зорієнтов. посібн. К., 1999. С.116–123.
4. *Горностай П. П.* Особистість та роль: рольовий підхід в соціальній психології осо-

бистотсі. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2007.

5. Жук Н. А. Психолого-комунікативні конструкти поведінки патрульного поліцейського в професійній діяльності. *Юридична психологія: науковий журнал*. 2019. Вип. № 2. С.46–53.

6. ЗУ «Про Національну поліцію України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH26E00A> (дата звернення: 12.09.2022).

7. Мірошник З. М. Структура особистості вчителя початкових класів: рольовий підхід: монографія. Харків: ФЛП Шейнина Е.В.; ХНПУ, 2011.

8. Михайленко О. Ю. Ролєграма як засіб розвитку рольової компетентності майбутнього психолога URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/20.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

9. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання. Хмельницький: Вид-во Нац. акад. ДПСУ. 2012.

10. Швец Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2018.

REFERENCES

1. Aleksandrov D. O. Zahalna psykholohichna kharakterystyka profesiinnoi diialnosti pratsivnyka Natsionalnoi politsii [General psychological characteristics of the professional activity of the employee of the National Police] *Legal psychology*. №1 (18). Pp. 129-138.

2. Borysiuk O. M. Kharakterystyka profesiinnoi kompetentnosti ofitseriv OVS. *Naukovyi visnyk derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna* [Characteristics of professional competence of officers of the Ukrainian Armed Forces]. Scientific Bulletin of the State University of Internal Affairs. The series is psychological. №1. Pp. 67–76.

3. Hornostai P. P. Rolova kompetentnist i

adaptivnist osobystosti [Role competence and personality adaptability] Kyiv: Gymnasium at the turn of the century: Praktiko-zorientov. Manual. K. 1999. Pp.116-123.

4. Hornostai P. P. Osobystist ta rol : Rolevyi pidkhid v sotsialnii psykholohii osobystosti [Personality and role: Role approach in social psychology of personality] Kyiv: Interpress LTD, 2007.

5. Zhuk N. A. Psykholoho-komunikatyvni konstrukty povedinky patru-lnoho politseiskoho v profesiinii diialnosti [Psychological and communicative constructs of the behavior of a patrol police officer in professional activity]. *Legal psychology: a scientific journal*. 2019. 2. Issue №2. Pp.46–53.

6. ZU «Pro Natsionalnu politsiiu Ukrainy» [Law «On the National Police of Ukraine»] URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JH26E00A>.

7. Mirosnyk Z. M. (2011) Struktura osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv : rolovyi pidkhid [Personality structure of primary school teacher: role approach] Kharkiv: E.V. Sheynin's FLP; KhNPU. 2011.

8. Mykhailenko O. I. Rolehrama yak zasib rozvytku rolovoi kompetentnosti maibutnoho psykholoha [Rolegram as a means of developing the role competence of the future psychologist] URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/20.pdf>

9. Torichnyi O. V. Teoriia i praktyka formuvannia viiskovo spetsialnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-trykordonnykiv u protsesi navchannia. [Theory and practice of formation of military-special competence of future border officers in the training process]. Khmelnytskyi: View of the National Acad. DPSU. 2012.

10. Shvets D. V. Psykholohichni ta pravovi zasady formuvannia osobystosti politseiskoho v Ukraini [Psychological and legal foundations of the formation of the personality of a police officer in Ukraine] Kharkiv: Mайдан, 2018.

CHANGES IN THE ROLE COMPETENCE OF POLICE OFFICERS IN THE PERIOD BEFORE AND DURING THE WAR

Kateryna Mitchenko

Анотація. *This article reveals the concept of role competence of a police officer. Role competence is defined as the ability of an individual to effectively own his psychological roles, to act as a full-fledged subject of these roles, to include role behavior in the process of his own life activity and life creativity. This makes it possible to solve various life problems.*

Attention is focused on the dynamics of changes in the social aspect of the role potential of the individual of a law enforcement officer in pre-war and immediate wartime. When predicting the role repertoire, the totality of life roles of the individual, psychological features of the professional activity of the employees of the practical units of the police were taken into account. Based on the main tasks and powers of police officers according to the Law of Ukraine «On the National Police» and the staff list, the main professional roles of a police officer were determined.

An empirical study was conducted and the atrophy of roles that existed in the pre-war period was described, as well as the social roles that appeared during the war. The main social roles of policemen are defined as: policeman, partner, child, parent, student, volunteer, athlete, teacher, believer, sibling. The extensive variability of the role repertoire of a police officer and the flexibility of role performance under the influence of crisis circumstances are analyzed. It is summarized that the role depth is more vividly traced in family roles, those related to the fulfillment of parental and children's duties.

Keywords: *role competence, role repertoire, professional competence of a police officer.*

Відомості про авторів:

Катерина Вікторівна Мітченко, старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

e-mail: ps.k.mitchenko@gmail

Information about authors:

Kateryna Mitchenko, Senior lecturer of the department of humanitarian disciplines and psychology of police activity, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine